

JEAN ETCHEPARE MIRIKUAREN (1877-1935) IDAZLANAK.—I. *Euskal gaiak*. Piarres Charritton-ek prestatuturiko edizioea. Elkar. Donostia, 1984.

Ohi ez bezelako obra baten aurrez aurre gaude. Lan handia bait da Piarres Charrittonek eskaintzen diguna, zeren Jean Etchepare miriku zenaren lanak bost liburutan emateari lotu denez. Lehen obra hemen dugu, *Euskal gaiak*, eta ondorengoak beste hauek izango omen dira: bigarrena *Mediku solasak*; hirugarrena *Bazter orotako berri*; laugarrena *Berebirez eta...*; bosgarrena *Buruxkak*.

Lehen hontan aintzin solas aberatsa eskaintzen digu P. Charrittonek, lan osoaren plangintza agerraraziz. Oraingo honen edukina bere lau zatia erakusten digute. Hara nola osatzen diren kapituluok: 1. zatia, Pesta, Bilku, Biltzar, Mintzaldi, Sariketa (170 orrialde); 2. zatia, Euskalzale, euskalzain, euskal-idazle (85 orrialde); 3. zatia, Euskara, euskararen batasuna, euskararen irakaskuntza, euskal literatura (69 orrialde); 4. zatia, Eritzi eta kitzika (41 orrialde). Azkenean hiztegia eta aurkibidea, sailkapenaren errazteko. Zati bakoitza ohar aberasgarritz hornitua dator. Hala behar ere, zeren bestela zenbait pundutan nekez ulertuko zen zertaz ari zen garaiko gertakariak zehatz mehatz ezagutu gabe. Ohar horiek ere Charritton berberak erantsiak dira eta ezta makala izan bere lana.

Lanik gehienok egileak berak lehenago *Gure Herria* eta *Eskualduna* agerkarietan emanak zituen. Orotarik bada, eguneroko girotik jasotzen zituen gaiez aparte medikuntzara arte. Hogeitabost urterako euskaraz idazten hasia zen eta, bere miriku ofizioa betez gero, euskaldungoan ari zen mu-

garen bi aldeetakoekin harremanetan eta lumarik ez zuen baretu ikus, entzun eta gogoetak eskaintzen zionetik idatziz. Horietatik bilduz aspaldi eman zituen egileak berak bi liburu eder: *Buruchkak* (1910) eta *Berebitez* (1931). Horregatik, oso ongi egin du Charrittonek lan sakabanatuok bilduz, gaiez-gai jarriaz liburuetan ematea; eman ere, oharrez aberasturik.

Jean Etchepare mirikua, euskal literaturan ez ezik Euskal Herriaren historian eman den humanistarik hoberenetakoa dugu eta gure kulturaz zerbait jakin nahi duten guztiak ezagutu beharrezkoa. Orotarik bada hor, euskara bera neurri bizi batean edozein gaiez erabiltzen duela, eta idazkera ere zuzena, garbia eta sotila darabil, esaldi apainez gogobihotzen pizgarri. Lapurtar-baxenabar hitzik anitz erabiltzen duenez, mugazemedikoen ulerterrazteko badu azkenean 561 hitzeko hiztegiño argigarria.

Zer besterik eskatu genezake mende honen lehen partean idatzitako lan bildumazko liburu bati?

J. S. M.

FEDERIKO KRUTWIG SAGREDO.—*Jakintza-baitha*. (Belatzen baratza saila). Haranburu-Editor, S. A. Donostia, 1982.

Belatzen baratza saileko bigarrena dugu hau. Sailez badu ikustekorik aurtengo *Egan* 1-2 zenbakiaren 131-135. orrialdeetan aipatzen genituen *Otsoaren bidea*, *Ortziren zaldiak*, *Garaziko oihanaren thauma* eta *Sua ez da hiltzen* tituludunekin, naiz eta lan hoiek elkarren artean lotura zuzenagoa eduki.

Liburu hontako kultur hitzak *Otsoaren bidea* deritzanari, eta ondokoetan, agertu zuen hiztegiñoak aurkitzen dira. Horregatik, irakurle, maiz behar duzu otsoaren ahora argibide bila. Hala ere, greko eta sumerio hizkuntzak badakizkitzu biderik erdi egina duzu entelegatze kontuan. Guk, ordea, grekera eta sumerieraz gehiegi kargaturik aurkitzen ditugu eleberriok eta hizkuntza horiek ez dakizkigunontzat irakurgaitzak dira.

Egilearen helburuetan elite literatura lantzearen gogo dago, hizkuntzaren errekursoak kultura zaharretako literatura hizkuntzen baliapenetan aurkituz. Uste dut, hala dela Baina, bestalde, eleberrigintzaren bide berriak urratu nahi ditu Krutwignek. Hortarako erabili duen teoria «Polyphônia ta polyrrhythmia» (*Egan*, 1984, 1-2 zenb., 17-29 orr.) deritzan saioan aurkituko dugu. Horren arabera, polifoniazko musikaren arauz baliatzen da eta eleberriko pertsonaia bakoitzak bere idea, jite edo mentalitate mugatu bat erakusten du, orkesta batean bakoitzak bere soinugailu berezia duen bezala, eta agertzen den bakoitzean berari dagokion haritik jarraituko du. Izan ere, gizartean maizenik dugu pentsa-doinu berberarekin beti kanta berdinez aritu denik anitz.

Bere obrak, eleberriak, Mesopotamiatik sorkalderuntza mugitzen dira, Europako Ifarra, Ekaldea eta Euskal Herriaren ingurua hartuz.

Guzi hori lantzeko irudimenik ez zaio falta eta fikzioari amain emanik doa hasiera beretik: «...Gardunaldeak bere

balore handiak zeduzkan, erraiten zuen Gordonek, eta geuk hok zaindu behar ditugu, eta zaindu behar ditugu, biziaren faltaz hil ez ditezen. Geuk tipikoki gurea dena desarroilatu eta aberastu behar dugu, eta gure sustrai autentikoa konserbatu». Horregatik: «Gordonek euskaraz ixtudiatu zuen, euskal ezagutzapenetan maixugo handia lortu bait zuen eta bere ezagupenak gardungoarari aplikatu zerauzkion. Campbellék sumeraraz spezialitateak beretzakotu zituen. Bertze Khideetan Ines Forbes (Aines Horbaitz) nabarmentzen zen. Neskatila hunek oso kultura hedatua ta handia zedukan, batez ere Orienteko hizkuntzetan eta Babilioneko Historian. Geroz Elizabeth Farquharson (Elizabel Har-Uharteko) sumerarazko spezialista zen. Haukiek bezala, lagundi huntan zegoen bertze khide guztiek huntaz gainera ekhai askotan ezagutzapen hedetuak zeduzkaten hizkuntzetan. Lagundi hunen khide guztiek laister euskaraz, sumeraraz eta garaikaraz ikasi zuten, eta batzuek ere Kaukasko hizkuntza batzu ere». Hor dira sustraiok, eta hortik aurrera lasai arituko da gertakizun eta gertakarien konta-kontari.

Europako historiak eta sineskeraz baliatzen da bere kontaera. Tarteka erdi profetiko, erdi poetiko esaldiz agertzen ditu sineskerak berak eskaintzen dizkiguten mezuak, eta era polifoniko hortan pertsonaia bakoitzari dagokion haria galtzen badugu ere, eta inoiz zer bait nekatuarren ere, ez gaitu aspertuko.

Baina, gure ustez, grafia gure egunotara emateak errazagotuko zuen, irakurgarriago egingo zuen bere elitetasuna kendu gabe. Eta gauza bera esango genuke erabiltzen dituen hitz askogatik ere ideak erabiltzeko ez dela hain beharrezkoa beste kulturetako hitz abstraktoak beste gabe zakuratuz, etxeko adierazi beharrez.

FEDERIKO KRUTWIG SAGREDO.—*Erroten Burgiko mystê-
ria* (Belatzen baratza saila). Haranburu-Editor, S. A. Do-
nostia, 1982.

Hau ere Belatzen baratzekoa dugu. Gehienbat Flande aldean kokatzen da Paristik igaro ondorean; baina, hemengo arazoetara zuzenago dator eta badirudi inoiz egilea bera dela pertsonaietariko bat. Heiko ote? Behintzat, gerraondoko literaturgintzan ari ziren batzuren urratsak eta jarrerak nabarmen ageri dira: «Heikoren lagunak, behintzat Pietek ezagutu ukhan zituenak bi euskal irazle ziren. Lehena bizkaitar bat zen, Andima Ibinagabeitiako; ta bigarrena Jon Mirandeko. Andima eta Heiko askotan saiatu ziren frantses euskaldunen pentsatzeko ta agitzeko forma hulertzen. Hunela ikhusi zuten, ezen Jon Mirandek eztabaidatu zuen klima, diasporen seme batena sela. Mirande, Lutegian sorthua zen, nahiz-eta bere gurasoak zuberotarrak zirenarren... Geroz Frantziako Ministergoan postu ttipisko bat bethetzen zuen... eta hunen araura bere bathan errotik sartu zitzaizkion inferioritate-komplexuak».

*Ortziren zaldia*k deritzaion eleberria aipatzean (*Egan*, 1984, 1-2 zenb., 133 orr.), sorgin kontuaz ari zelarik, Burgi hiria non kokatzen zen zalantzazko gertatzen zen, Ula eta Uta flamenarrak baziren ere, zeren Nafarroako Erronkari ibarrean den Burgiko sorginak ere hots handikoak izan bai ziren 1569ko auzia zela ta; baina, eleberri hontan argi ta garbi dago Beljikako Brujas hiriaz ari dela, testuz aparte, zalantzarik ez jartzeko, marrazkiak ere eskaintzen bai dizkigu 20 eta 105. orrialdeetan.

Eleberri honi ere, sail berekoeri aurkitzen dizkiogun bir-tute eta defekto beraiek aurkitzen dizkiogu. Euskara herri-koiagoan erabili zitezken ideia horiek eta lehen urri dugun irakurlegora ere aisago iritsiko zen. Oraingo honek badu bere hiztegia; baina hori ezta aski.

Pertsonaien ariak lotzea hainako interesgarria da gaiena

bera jarraitzea ere. Hortik ikus ditzagun ehun eta larogehigarren orrialdean diona: «Heien arteko filosofiari ta politikari buruzko hizketa irauten zuten, eta hunela Otsoak jakin zuen, ezen Heiko Euskalherritik kanpora joan zen, hor Españaoko okkupazionearen azpian nabusi zen klima faxistak bizia iratotzen bait zuten. Hunen araura Heiko atzeherrira zerbaiten bilha joan zen bilhatzen zuen gauza zer zen argi-ta-garbi jakin ez zuenarren. Heikok ere Buddihismoarentzako interesse handi eduki ukhan zuela jakin zuen, bai eta mentu batetan van Casteelekin Indualdera joaitean pentsatzu ukhan zuela».

FEDERIKO KRUTWIG SAGREDO.—*Harbelnoren amazônak*
(Belatzen baratza saila). Haranburu-Editor, S. A. Donostia, 1982.

«Polyphônia ta Polyrrhythmia» teoriáz mamitu nahi dituen eleberriotan badabil harat-hunatik eta oraingo huntan Flandezetako Burgin murgilduago dabilitza bertako pertsonaiak. Indualdera ez ziren joan, eta Buddaseme ez ziren bihurtu. Zeren norbere buruari ere begiratzen zaio. Hara nola Gordonen ahotik irtetzen den honako esaldi hau: «Euskaldun bat da, beraz gurekin gardunekin herstuki lothuta dagoen askaziak dira, orain-arte beren hizkuntza bizirik zaindu dutenak». Eta, Elizabeth Farquharsonenk ihardespén hau: «Beraz ongi enthelegatzen dut, baldin-eta Harbelnoren proskynetzaileek gnôstikismo spermatikoaren latreian bethetzen ba dute, hauxe bait da Mendi-gurutik, mendi-hierotik dathorren zômoaz elikatzen bait liren bezala... Bai ahizpa von Falkenburg ongi ezagutu behar ditugu... beren izenean Falkenburg

delagoan «belatzak» ere bait dagotza... zeren «Belatzen Gaztelu» bait da, izen hau».

Bortz Erhaztunen baithako dantza bizituko da oraingo honetan, *Renaissance* izpiriturik ez zaio falta eta Elizabeth berak berrituko digu aurrerago erotikotasuna:

*Quant' è bella giovinezza,
che si fugge tuttavia!
Chi vuol esser lieto, sia;
di doman non c'è certezza!*

... ..

*Donne et giovanetti amanti
viva Bacco e viva Amore!
Ciascun suoni, balli et canti;
arda di dolezza il core!
Non fatica, non dolore!
Ciò c'ha a esser convien sia,
chi vuol esser lieto, sia
di doman non c'e certezza.*

FEDERIKO KRUTWIG SAGREDO.—*Mystagintza zaharra* (Belatzen baratza saila). Haranburu-Editor, S. A. Donostia, 1982.

Parados deritzan lehen kapitulua otoitz-Koroaren antzerako kantaldiz hasten da, eleberriaren egitura polifonikoa eta poliritmikoa girotzeko nonbait. Baina, gertakariok Florentzia aldera jotzen dute eta han, oraina *Quattrocentoko* giroarekin nahasian aurkezten du egileak.

Bertako era majikoez irakurlea tiratzekoak dira, misterio kutsuzko tirria sortzen bait du. Baina, lastima da egile berberak gazteleraz erabiltzen duen hizkuntza era ulerkorren arauak euskaraz ez betetzea, zeren aintzinakoa klasikotarik zerbait jakin beharrez gainera eleberriko zenbait partate bizpahiru aldiz irakurri beharrezkoak dira haria jarraituz ulertuko bada, edo lehenagoko zerbaiti oratuz anitz aldiz uneak etenaz jarraitu behar. Hala ere, seigarren zerbaiti hontan, poemak besteetan bezala izkutuzko misterioak barna garamatza, zerbait erakutsiko ez erakutsiko, irakurleagan interesa sortzen duelarik, baina gutunak entelegarriagoak dira. Eta, hala hola helduko gara laberintoetan zehar, polifonia eta poliritmiako eleberriaren hondarrera, azken lerroetan Belatzen baratzeako argibidetzat existentzialismo kutsudun honako esaldi hau agertuz: «Bakharrik goitituko dira' Uranora goititzekotz Pneumatozko hegaladak dituztenak». Eta, behar bada hor dago literaturgintza honen giltza ere.

J. S. M.

R. M.^a DE AZKUE.—*Diccionario Vasco-Español-Francés*. Introducción de Luis Michelena. Euskaltzaindia. Bilbo, 1984 (30 x 21 zm., 1219 orr.).

Euskaltzaindiak Azkue zenaren *Diccionario Vasco-Español-Francés* birargitaratu du. Hiztegi honek euskal kulturaren bereganatu dituen ospea eta itzala ez dakienik ez da. Azken larogei urtetan euskaldun irakurleek, euskal idazleek eta euskalariak beren eskuetan behar-berarrezko tresnatzat erabili dute. Euskararen historian zutarri da.

Hiztegi gintzan lan sakon berri bat hasteko zorian dagoen une berean birargitaratu du Euskaltzaindiak hiztegi hau. Seme galduaren etorrera pozgarriaren bezala agurtzen du euskaltzainburuak sarreran atari gisa jarri dizkion hitzetan.

Azkueren hiztegi hau, guziok dakigunez, erabat orokorra da, euskalki eta historikoaz gainera, neurri handi batean, kritikoa ere bai. Horregatik, oraindik ere gure hiztegien artean bere edukinez aberatsena eta beharrezkoena.

Mitxelenaren hitzurre luze bat daroa Azkuek erabili zituen iturriak ikertuz. Egia esan, aspaldi aitua zen *Estudio sobre las fuentes del Diccionario de Azkue* delako lana da, zuzenketaz eta gehigarritz. Hor markatzen ditu Mitxelenak azterketa eta berrikuntzarako oinarriak, ondotik Larramendi eta Arakistainen gehigarrien aburuak bidez adiaraziz. Gainera, euskara-erdarazko hiztegiño bat du itsatsirik, Mitxelenaren azterketaren aurkibidez eta Azkue berarenaren gehigarritz. Beraz, ez da guztiz birargitaratze soila zeren 104 orrialdez gehituaz aberastua bai dator, bere iker lanaz eta hiztegiñoz.

Liburua, guaflex azalez bi tomoak batean enkuadernaturik, lehen argitalpenaren neurri handi berean dator.

J. S. M.

REDUCCIONS, revista de poesia. Juny de 1984. N.º 22.—

Introducció a la darrera poesia basca (1960-1984), Jon Kortazar.

Hau da, «Poesia Basca Contemporània»-z zenbaki berezia. Babespen eta eta bedinkaziorik ez zaio falta, baina bortxatuak ez badira bai ordea derrigortuak. Ongi da gure poesia-aren muestra bat beste hizkuntza batera itzuliaz plazaratzea, baina hautapenetan kontu gehiago erabili beharra dago. Hala ere, hautapenok hain txarrak ez badira ere, hautatuen lanetan bertan hori baino arreta gehiago behar zen, zeren asko ez bai dira hautatuen irudi propioa erakusten dutenak, askozaz gutiago beren lanaren eredugarriak (hoberenak ez dut esan nahi, bakoitzaren estilo eta pentsamenaren adierazgarriak baizik). Behin plazaratzen hasi ezker merezi zuen axola gehiagoz ibiltzea. Orain, diren guziak ez badaude, dau denenak ere ez dira.

Reduccions izena, izana bihur dadin erabili ote aburu hori?

Baina *Reduccions* izanagatik ere, Manex Erdozainzi-Etxart (egun, bat aipatzekotan) antologia hori prestatu baino lehen hil balitz kalean uzteaz ausartuko ote ziren? Ez noski. Hare gutiago hil ondorean argitu direnak kontutan hartu balitu, eta hortarako ikus: *Herria*, 1752 eta 1753 zenbakiak, *Argia*, 1014. zenb., *Jakin*, 31.a, *Habe*, 47.a eta abar. Adibide hau aski da zer nolako jokabidea erabili den jakiteko.

Baina, J. Kortazarrek bertan aurkezten duen saiaera berari ere egingo dizkiogu zenbait ohar. Nolabaiteko iturri eta ereduak bilatu nahiak galtzen du lan hori. Hortarako premiarik gabezko ziren erudizio ager nahiak. Adibidez, 77. orrialdean Arestiren *Harri eta Herri* tituluari bertan Juan Aranzadiren *Milenarismo vasco*-ko Harri-Aro ideatikakoa dela. Baina, alderdi hortatik, Arestik idearik izatekotan ere Telesforo Aranzadik gure kulturaz zuen aburu hartatik hurbilago zebilen, «El país vasco no es ningún cuerpo extraño

en el Occidente de Europa», esaten zuelarik. Izen buruko «Harri»-ri iturbururik aurkitzekotan diktadura garaian ezertara mugitzeko hain gogortua zegoen herriagatik (populua-gatik) ere ari zen, baina ziurrago Celso Emilio Ferreiro-ren *Longa noite de pedra* (1962) deritzaionetik, zeren bi urte lehenago argitaratua bai zen eta Arestik oso ezaguna zuen Celsoren poesia. Gainera oso hurbildik jarraituz. Horregatik, «harri»-ren ideiak ez du beste iturririk C. Emilio Ferreirok ematen ziona baizik:

O teito é de pedra.

*De pedra son os muros
i as tebras.*

.....
Os corazós dos homes

*que ao lonxe espreitan,
feitos están*

tamén

de pedra.

*I eu, morrendo,
nesta longa noite*

de pedra.

Eta gure adiskide Xesus Alonso Monterok behin baino gehiagotan aitortu du iturburu hori. Beraz, saiaerako argudioak, puntu hortaz, bijoaz ankaz-gora.

Gandiagaren iturriak, Bibliaz gainera, Salvatore Mitxelengan ez ote? Hortik ez ote zen joan Antonio Bilbao bera eta, geroago, neurri tipiago batean, Joxe Azurmendi eta Pello Zabaleta eta beste, Arantzazun sortu zen giroak eraginik? Dena dela, bere inguruan bazituen lagunak eta herri literaturako erromantze zaharrak ere maite zituen eta ditu, Juan Mari Lekuonak bezala, eta horrek ere badu ikustekorik beraien sorketa estetikoaz aztertzeko garaian.

J. A. Arze poeta bakartia? Baina, hein batean, nor ez da poeta bakartia? «Ez dok amairu»koa ez ote zen ba? Gainera, honek, plastika aldetik landu zuen bere orijinaltasuna, bere nortasuna hor erakutsiz; baina han zen Oteiza ere eta bere eragina nabari da. Hutsunera begira eta hitzen hotsari jaramon eginaz, behar bada beste inor baino hurbilago zen Juan Aranzadiren *Milenarismo vasco* teoria hortatik.

Bakardade kontuan ordea ezin esan diasporakoak Euskal Herri barnean ari zirenak baino bakartiago zeudenik. Mirandek bazuen harremanik Andima Ibiñagabeitia, Txomin Peillen eta Paris-en garai hartan ziren euskaldunekin. Hura bezain bakarti edo bakartiago zeuden Mikel Lasa, Juan Mari Lekuona, Koldo Izagirre edo beste edozein. Eta, txarragoa dena, polizi errejimenpeak berez duen hertsitasun guzian. Eta, horregatik, etsipena bera B. Atxaga eta J. Sarrionandian nabari den hainakoa ez ote zen beste horietan?

Ez dut esan beharrik antologia hortarako hautaketan guziekin galga berdina erabili ez duenik. Hori esan beharrik ez dago. Bestalde, aitor dezadan, holako lan batean hori berez gertatzen dena dela. Baina, bai esan dezaket arestian argi utzi nahi izan dudana, hautatu dituen poeten lanak ez direla bakoitzaren literatur pertsonalitate eredutzat hartzekoak.

Dena dela, holako lanak herbestera begira ere egin beharra dago eta kalte baino on gehiago egingo duen usteak kontsolatu beharko gaitu.

J. S. M.